

Tóth László

„Hamburger-szex” és konzervatív ifjúság

A szexualitással, a társadalom szexuális gyakorlatával foglalkozva óhatatlanul szembe kerülünk két rendkívül lényeges problémával: a fogyasztás iránti vágy, a fogyasztói mentalitás polgári társadalom viszonyai közötti korlátlanságának és a munkamegosztás emberi potenciál teljesség kiélésének lehetőségétől megfosztó természetének kérdéseivel. Ezeket igen egyértelműen fogalmazta meg Thomas W. Laqueur és Karl Marx:

„A vágy, legyen az a szexuális kielégülés vagy a termékek elfogyasztása iránti vágy... mélyen... gyökerezik a kapitalizmusról szóló elméletek alapjaiban. A piacgazdaság, és különösen egy ipari piacgazdaság, a társadalmi nyitottságon: azon a gondolaton alapszik, hogy a – termékek, a szolgáltatások, a presztízs iránti – vágy a munka révén mind az egyén, mind a társadalom számára hasznos. Élesen szembeáll egy olyan kasztszerű, rendi társadalommal, ahol a hagyomány és túlbujánzó jogalkotás szigorú ellenőrzés alatt tartja a vágyat. Ha azonban egyszer a vágy szelleme kiszabadul, akkor hogyan kellene az korlátozni, amikor figyelme a szex felé fordul?” (THOMAS W. LAQUEUR: *A szexuális vágy és a piacgazdaság az ipari forradalom idején.* in.: Tóth László [szerk.], *A szex. Szociológia és társadalomtörténet.* Szöveggyűjtemény, I. kötet, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 201.p.)

„...kifejlődik a munka megosztása, amely eredetileg nem volt más, mint a munkának a nemi aktusban való megosztása... (ami a férfi és a nő közötti első munkamegosztás – T. L.) ...a munka megosztása mindjárt annak is első példája, hogy ameddig az emberek a természetadta társadalomban vannak, ameddig tehát létezik a hasadás a különös és a közös érdek között, ameddig tehát a tevékenységek megosztása nem önkéntes, hanem természetadta, addig az ember saját tette egy számára idegen, vele szembenálló hatalommá válik, amely őt leigázza, ahelyett, hogy ő uralkodnék helyette. Amint ugyanis a munkát elkezdik megosztani, mindenki egy meghatározott kizárólagos tevékenységi kört kap, amelyet ráerőszakolnak, amelyből nem tud kikerülni; vadász, halász vagy kritikai kritikus, és annak kell maradnia, ha nem akarja az élet fenntartásához szükséges eszközöket elveszíteni – a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nem csak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadászom, délután halászom, este állattenyésztéssel foglalkozom, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja – anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék. A társadalmi tevékenységnek ez a megrögződése, az, hogy sajáttermékiünk dologi hatalommá szilárdul felettünk, kinő ellenőrzésünk alól...” (KARL MARX: *Gazdasági-filozófia kéziratok 1844-ből.* Budapest, Kossuth, 1970., 51.p.)

Az egyik lényeges pont a szexualitás vizsgálata során tehát az, hogy a kapitalizmus által generált, és annak nélkülözhetetlen előfeltételét jelentő korlátlan fogyasztás iránti vágy lényegét tekintve ugyanolyan természetű a javak és a szex esetében, csupán tárgya más. Ha egyszer a javak elfogyasztása iránti vágy korlátlan, akkor a szex elfogyasztása utáni vágy is az: a fogyasztás különböző területei ugyanakkor a logikának van-

nak alávetve, még akkor is, ha az egyes területeken sajátos szabályozómechanizmusok próbálják regulálni e vágy működését. A másik, ezzel szorosan összefüggő nehézség az, hogy a termelés létrehozza a munkamegosztás rendszerét, s a munkamegosztás különböző szinterei között igen korlátozott a mobilitás, különben a társadalom működése kerül veszélybe. A munkamegosztás börtön, az emberi potenciál teljességének megélését kizáró mechanizmus, a teljes emberi léteet deprivált, megfosztott és korlátozott léttel helyettesítő mechanizmus. A szexre vonatkoztatva mindezt: a szexualitás túlnyomórészt heteroszexuális, tehát két nem közötti kapcsolat. A két biológiai nemre ráépül a társadalmi nemi szerepek rendszere (az elvárásrendszer, ami megmondja, hogy milyennek kell lennie az adott társadalomban egy nőnek és milyennek egy férfinak, s ha valaki ettől eltérően viselkedik, akkor azt különböző formákban és intenzitással szankcionálja a szűkebb és a tágabb környezet), ami a munkamegosztás biológiai alapokra hivatkozó formája és a munkamegosztás logikája szerint skatulyákba kényszeríti az embereket.

Az ifjúság esetében különös élességgel merül fel a kérdés, hogy vajon az 1989 óta eltelt időszak alatt felnőtté váló vagy felnövő generáció számára a fogyasztás új ethosza mit jelent a szexualitás és a társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatos elvárások területén.

A szexualitás vizsgálata során a társadalomtudományok két alapkérdése: ha feltételezzük, hogy az egyén a másik egyénnel való interakciója révén gazdagodik emberileg, akkor a szexualitás társadalmilag elfogadott formái és az ezzel szorosan összefüggő társadalmi viszonyok kedveznek-e vagy sem – hogyan és milyen mértékben – az egyén másik egyénnel folytatott szexuális gyakorlata révén történő gazdagodásának, kiteljesedésének, s így szabadságának; és ha feltételezzük, hogy a munkamegosztás, a társadalmi nemi szerepek közötti munkamegosztás rigid, közlekedést, határok átlépését nehezítő vagy kizáró természete korlátozza az egyént potenciáljai teljességének megélésében, akkor vajon a társadalmi nemi munkamegosztás rendszerének alakulása a merev kettéválasztottság felbomlása, vagyis az emberi szabadság felé mutat vagy ellenkezőleg: merevségével a szabadság gátja.

A fiatalok szexualitásának társadalmi jelenségével kapcsolatos társadalomtudományi kérdések empirikus kutatásaink alapján úgy fogalmazódnak meg, hogy fogyasztói mentalitásúvá vált-e a szex e generáció számára és hogy ez a korosztály hogyan vélekedik a társadalmi nemi szerepekről.

Az itt elmondottak alapjául két, 1991-ben és 1996-ban a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem Orvosi Népegészségtani Intézete által készített HIV-AIDS-szel kapcsolatos országos reprezentatív kérdőíves felvétel eredményei, valamint H. Sas Judit 1980-ban készített kutatása (H. SAS JUDIT: *Nőies nők és férfias férfiak*. Budapest, Akadémiai, 1984.) szolgálnak.

Az adatok elemzése során módszertani megfontolások alapján a 17-23 évesek korcsoportját tekintettük fiataloknak. A feladat az, hogy összehasonlítsuk az 1991-ben és az 1996-ban 17-23 éves fiatal generációk szexuális viselkedését. Igen fontos rámutatni arra, hogy a szexuális gyakorlatra vonatkozó kérdésekre kapott válaszokban nem feltétlenül tükröződik a szexuális viselkedés tényleges gyakorlata, de feltétlenül megjelenik az, hogy a válaszadók milyen válaszokat tartanak társadalmilag elfogadottnak az egyes kérdésekkel kapcsolatban: esetünkben melyek a fiatalok „helyesnek tekintett” szexualitásra vonatkozó elvárásai.

A szexuális vágy fogyasztói természetének mérésére két kérdést használtunk: megtudakoltuk, hogy az utolsó 12 hónap során milyen gyakran éltek nemi életet, milyen intenzitással szeretkeztek és hogy ezidő alatt hány szexuális partnerük volt. Az emberi kapcsolatok, az egyének közötti szociális interakció, a kommunikáció, aminek egyik terepe a szexualitás, időigényes dolog: több találkozást és együttléteket igényel az, hogy a másikkal valóban érintkezésbe kerüljünk és kommunikáljunk, elmélyült emberi tartalommal töltsünk meg egy kapcsolatot és ezáltal gazdagodjunk és gazdagítsuk partnerünket is, hogy minél teljesebbé tegyük saját magunk és társunk szabadságát. Ilyen értelemben a szexnek van „kommunikációs tartalma”, ami leegyszerűsítve a dolgot, lehet alacsony és lehet magas. Ha alacsony ez a kommunikációs tartalom, akkor a szex csupán fiziológiai aktus, ha magas, akkor szociális interakció, az egyént gazdagító és szabadságát növelő tevékenység. Ezt a „kommunikációs tartalmat” lehet mérni a fenti két kérdésre adott válaszokkal. Magas ez a tartalom akkor, ha egy partnerrel többször szerelmeskedik valaki és alacsony akkor, ha csak kevésszer, magas, ha az intenzív nemi élethez viszonylag alacsony szexuális partnerszám társul és alacsony, ha a nem túl gyakori szexuális együttlét kevés partnerrel esik meg. Ez a számok nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy alacsony a szex kommunikációs tartalma akkor, ha a válaszadónak 1-8 szexuális partnere volt (eddiggi élete során) és heti több alkalommal szeretkezett (az utolsó 12 hónapban); magas viszont akkor 9 vagy annál több partnere volt és legfeljebb heti egy alkalommal (vagy ennél ritkábban) élt nemi életet. A szex ilyen értelemben felfogott kommunikációs tartalmának alakulását kellett megvizsgálni a fiatal generáció esetében 1991-ben és 1996-ban. Az eredmény számszerűen a következőképpen fest:

1. táblázat

A szex kommunikációs tartalma a 17-23 éves korosztályban 1991-ben és 1996-ban (oszlószázalék)

kommunikációs tartalom	1991		1996		szignifikancia p
	esetszám	százalék	esetszám	százalék	
alacsony	35	39,8	26	50,0	0,00
magas	53	60,2	26	50,0	0,00

Az adatok világosan mutatják, hogy igen jelentős (statisztikailag szignifikáns) mértékben megnőtt 1991 és 1996 között azoknak a fiataloknak az aránya, akik esetében a szex kommunikációs tartalma alacsony, vagyis akik egy partnerrel kevesebbszer szeretkeznek: míg 1991-ben a fiatalok 60 százaléka találkozott és volt együtt szexuális partnereivel több alkalommal, addig az 1996-os fiatal generáció esetében az ilyen ifjak aránya 50 százalékra csökkent. Az idősebb generációkban is tapasztalható hasonló tendencia, de jóval kisebb mértékben. A mindennapi élet nyelvére lefordítva arról van szó, hogy a legifjabb generáció körében terjed a szexualitás területén is az a fogyasztói mentalitás, aminek immár státusszimbóluma a hamburger: gyorsan megveszszük, méltatlan körülmények között befaljuk, az egyeniz még a jóllakottság érzését sem adja meg és egy fél óra múlva már elfelejtettük az egészet. Ezzel szemben egy jó étteremben rituálisan feladjuk a rendelést, emberszabású környezetben ízletes ételt

fogyasztunk, jóllakunk és hosszú ideig emlékszünk a helyre, a pincérre, a környezetre, az ételekre.

A „hamburger-szex” persze mindenki körében hódít, de a leglátványosabban a fiatalok között. Mivel hat év különbséggel vizsgáltuk a két felvétel időpontjában fiatalok szexualitásának kommunikációs tartalmát, nincs helye annak az ellenvetésnek, hogy az intenzív nemi élet a fiatalok generációs sajátossága, az érett szexualitásra való felkészülése, tanulási folyamat része. Itt súlyosabb dologról van szó: másként viszonyultak a szexhez az 1991-ben megkérdezett fiatalok és másként viszonyulnak 1996-ban ugyanők. A tendencia egyértelmű, de kérdés, hova vezet.

Lehet azt mondani, hogy ez nem olyan nagy baj. Van azonban egy másik aggasztó jelenség is: a fiataloknak a társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatos elvárásrendszere. Míg a magyar társadalom egészét illetően 1980 és 1996 között óriási mértékű változás ment végbe: 1980-ban a közszférában való sikerességhez nélkülözhetetlen tulajdonságokat a válaszadók abszolút többsége a férfiakhoz rendelte és a magánszférával kapcsolatosakat a nőkhöz, 1996-ban mindkét területen a válaszadók abszolút többsége mindkét nem esetében elengedhetetlennek tartotta a megfelelő tulajdonságok meglétét és csak egy kisebbség rendelte a külvilággal kapcsolatos tulajdonságokat a férfiakhoz és az intimszférával kapcsolatosakat a nőkhöz, de ez a kisebbség is úgy tette ezt, hogy nem állt távol egymástól a férfiakhoz ill. a nőkhöz a kérdéses tulajdonságot hozzárendelők száma. Ez azt jelenti, hogy a magyar társadalomban az utolsó 16 évben az egyéni potenciálok szabad megvalósítását akadályozó társadalmi nemi szerepelvárás rendszer merevsége oldódóban van, bővül a szabadság köre. Ugyanez a tendencia érvényesül a fiataloknál is, azonban oly módon, hogy a népesség egészénél nagyobb mértékben rendelik a külvilággal kapcsolatos tulajdonságokat a férfiakhoz és a magánszférával kapcsolatosakat a nőkhöz. Itt csak az 1996-os felvétel eredményei vethetőek össze egymással, mivel az 1980-as adatbázis megsemmisült, így nincs képünk az akkori fiatalok társadalmi nemi szerepelvárásairól. Az eredményeket a táblázat mutatja be (a fiatalokkal a 33-38 évesek korcsoportjának, az egy generációval idősebbeknek a véleményét vetjük össze).

Jól látható, hogy a bár mindkét korcsoport esetében a válaszadók abszolút többsége mindkét nem esetében fontosnak tartja a kérdéses tulajdonságokat, azonban a fiatalok számottevően nagyobb hányada tekinti elsősorban férfi-attribútumnak a sikerességet és nőinek az érzelmi gazdagságot. Ez a tendencia tökéletesen összhangban áll azzal a polgárosodási folyamattal, ami az országban zajlik és aminek lényegi eleme a magánszféra és a közszféra különválasztása egymástól. A nemi szerepek szintjén ennek a férfiak közszférához, a nőknek pedig a magánszférához rendelése felel meg. Valószínűsíthető, hogy hosszabb távon a társadalom egészének társadalmi nemi szerepelvárás rendszere is ehhez a folyamathoz alkalmazkodik, ma azonban a fiatalok a legérzékenyebbek erre. Ez a folyamat pedig a társadalmi nemi munkamegosztás merev elválasztottságának reprodukálódását segíti, s oda vezet, hogy érvényüket veszítik a valóságos női emancipációs (és nem a feminista) mozgalmak által elért vívmányok.

Ezek az eredmények elgondolkodtatóak mindazok számára, akik értéknek tekintik az egyéni szabadságot és az emberi potenciálok szabad kibontakoztatását.

2. táblázat

A „Melyik tulajdonság kinek az esetében fontos” kérdésre adott válaszok megoszlása generációként (sorszázalék generációként) (n=486)

tulajdonságok	fiatalok				idősebbek			
	férfiak	nők	mindkét nem	egyik sem	férfiak	nők	mindkét nem	egyik sem
A. Az intellektusra vonatkozó tulajdonságok								
okosság	11	7	82	0	8	7	85	0
műveltség	4	4	92	0	3	3	94	0
B. A világban való eligazodáshoz szükséges képességek								
politikai jártasság	51	1	35	13	48	1	37	15
jó beszédkészség	10	20	68	2	8	16	74	2
jártasság ügyek intézésben	26	16	58	0	18	17	65	0
tudjon pénzt keresni	45	3	52	0	37	2	61	0
szakmai, üzleti siker	43	2	52	3	38	2	58	2
C. Az érzelmekre vonatkozó tulajdonságok								
érzelmi gazdagság	1	32	67	0	1	27	72	0
lelki érzékenység	2	47	50	1	3	44	53	0
D. A családi élet irányításához szükséges vonások								
értsen a gyerekeveléshez	0	46	54	0	0	43	57	0
tudjon takarékoskodni	3	42	50	1	3	44	53	0
E. A családi együttélés harmóniájának biztosítása								
hallgasson házastárs tanácsára	3	7	90	0	2	8	90	0
béketűrés	7	28	65	0	5	24	71	0
legyen megértő	2	20	78	0	3	15	83	0
járuljon hozzá a harmónia biztosításához	2	29	69	0	2	24	74	0
F. A világban való helytállást biztosító vonások								
határozottság	29	5	66	0	24	4	73	0
lélekjelenlét	16	13	71	0	13	13	74	0
bátorság	48	7	45	0	44	7	49	0